

УДК 378.035.6:316.752

С. І. Терпелюк – старший викладач кафедри філології та методики початкової освіти педагогічного інституту Волинського національного університету імені Лесі Українки

Реалізація ідеї формування у студентської молоді патріотичних цінностей при засвоєнні курсу «Дитяча література»

Роботу виконано на кафедрі філології та методики початкової освіти педагогічного інституту ВНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто принципи, на основі яких ґрунтується система цінностей та сутність ціннісних орієнтирів у вихованні всебічно розвинутої особистості, проблему формування у студентської молоді патріотичних цінностей у процесі вивчення курсу «Дитяча література», розкрито педагогічні умови реалізації цієї ідеї у навчально-виховному процесі вищої школи.

Ключові слова: система цінностей, патріотичні цінності, дитяча література, виховний потенціал дитячої літератури, всебічно розвинена особистість.

Терпелюк С. И. Реализация идеи формирования у студенческой молодежи патриотических ценностей при усвоении курса «Детская литература». В статье рассмотрены принципы, на которых основывается система ценностей и сущность ценностных ориентиров в воспитании всесторонне развитой личности, проблема формирования у студенческой молодежи патриотических ценностей при изучении курса «Детская литература», раскрыты педагогические условия реализации этой идеи в учебно-воспитательном процессе высшей школы.

Ключевые слова: система ценностей, патриотические ценности, детская литература, воспитательный потенциал детской литературы, всесторонне развитая личность.

Terpeylyk S. I. Realization of Idea of Forming for the Student Young People of Patriotic Values at Mastering of Course «Child's Literature». The article examines principles on the basis of that the system of values and essence of the valued reference-points are founded in education of the all-round developed personality, forming problem for the student young people of patriotic values at the study of course «Child's literature», exposes the pedagogical terms of realization of this idea in the educational-educator process of higher school.

Key words: system of values, patriotic values, child's literature, educator potential of child's literature, all-round developed personality.

Постановка проблеми та її значення. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в країні в останні десятиліття, торкнулися усіх сфер українського суспільства, зокрема й системи професійної освіти, яка активно інтегрується в європейський і світовий інформаційно-культурний простір. Відповідно до цього в освіті України висувають нові вимоги до підготовки фахівців, що покликані забезпечити розвиток особистості, яка характеризується високою громадянською відповідальністю, соціальною активністю, мобільністю, професіоналізмом. Це актуалізувало проблему ціннісних орієнтирів, на підвалинах яких відбувається процес життєвого самовизначення юнаків і дівчат, формується їх світоглядна позиція, складаються особисті способи поведінки, спілкування, діяльності.

У державних документах «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), «Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави», «Концепції демократизації українського виховання», «Концепція патріотичного виховання учнівської молоді» окреслено основні напрями реалізації формування патріотичних цінностей у молодого покоління.

Відповідно до цього одвічні духовні вартості в сучасній молоді потрібно розвивати з урахуванням складних політичних і соціально-економічних перетворень в Україні. Успішне вирішення порушеного питання можливе за умови використання нагромадженого віками у світовій та вітчизняній педагогіці досвіду. Це передбачає поступове формування системи цінностей, яка вбере в себе українські традиції, що їх зберегли минулі покоління. Така система цінностей має ґрунтуватися на принципах, за допомогою яких реалізується можливість кожної молодої людини через освіту отримати комплекс необхідних знань і бути залученим до цінностей української світової культури.

Помітне місце в окресленому процесі посідає художня дитяча література, що є важливим засобом виховання, зокрема патріотичного.

Актуальність проблеми продиктована потребами суспільства розробити в сучасних педагогічних дослідженнях теорію виховання в студентській молоді патріотизму як духовно-моральної якості особистості, недостатнім використанням виховного потенціалу дитячої літератури в педагогічному процесі вищої школи, невизначеністю методів патріотичного виховання майбутньої інтелектуальної еліти.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Достатньо глибоко розроблено загальнотеоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми: вивчено філософські і психологічні основи патріотизму сучасного українського суспільства, які беруть витoki з античної філософії, що мала значний вплив на європейську культуру загалом й українську культуру зокрема (Арістотель, Сократ, Платон, Конфуцій, Григорій Сковорода) та християнської філософії, яка зумовила подальший розвиток європейської філософської думки і знову стала актуальною на новому етапі відродження національних та духовно-моральних традицій народу України (Г. Ващенко, І. Ільїн та ін.).

Першооснови патріотичного виховання на традиціях українського народу в народній педагогіці висвітлено в роботах О. Любара, В. Мацюка, В. Пугача, М. Стельмаховича, Д. Федоренка.

Привертають увагу дослідження класиків педагогічної науки Г. Ващенка, О. Духновича, А. Макаренка, О. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін., які розглядали формування патріотичних цінностей як складову частину національної системи виховання, висували ідею становлення «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Теоретичні засади демократичних принципів навчання і виховання духовності, гуманістичних та патріотичних цінностей закладено у працях українських вчених, психологів та педагогів М. Боришевського, Д. Віконської, В. Москальця, І. Сікорського, Б. Цимбалістого, В. Яніва, Я. Яреми та ін. Зокрема, філософські основи розглядали В. Бичко, О. Забужко, І. Надольний, І. Стогній, В. Шинкарук та ін. Психологічний складник патріотизму висвітлювали І. Бех, А. Богущ, М. Боришевський, В. Котирло.

Ідея національно-патріотичного виховання молодого покоління визнана одним з пріоритетних напрямів становлення особистості громадянина і втілена в державних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, «Концепції національного виховання».

Проблеми патріотизму, національних цінностей та особливості їх формування в учнівській молоді різного віку відображено в працях І. Звереві, В. Ковалю, О. Литовченко, А. Москальової, П. Онищука, Р. Петронговського та ін. Зауважимо, що достатньо повно проблематика вивчення змісту і методів виховання радянського патріотизму в школярів різних вікових груп розкрито в дослідженнях Е. Абрамяна, Л. Вагіна, Д. Вайнштейна, Л. Міщенко, О. Павелко, В. Сластьоніна, В. Шахненка та ін.

Наукові доробки В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплужного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін. розкривають взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу покладено в основу праць О. Вишневецького, О. Гевко, М. Стельмаховича, М. Щербаня та ін. Водночас проведено спеціальні дослідження з розвитку теорії та практики національно-патріотичного виховання на засадах православної моралі в роботах М. Євтуха, В. Зеньківського, Т. Тхоржевської, К. Ушинського, ін. Фахівці в галузі педагогічної науки Я. Біленький, Н. Дорошенко, Б. Грінченко, А. Крушельницький, О. Саліковський, О. Хронович, І. Ющишин уважали дитячу літературу важливим засобом виховання особистості, теоретично обґрунтовували чинники, що спонукатимуть підвищенню ефективності її виховного впливу.

Аналіз наукових джерел із питань формування в студентській молоді патріотичних цінностей дає підставу стверджувати, що виховання молоді як патріота своєї країни, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, визначає мету затвердженої в Україні у 2009 р. Концепції національно-патріотичного виховання молоді.

Ми поділяємо погляди вітчизняних науковців, які вважають, що на сучасному етапі української історії слід приділяти належну увагу патріотичному вихованню молоді саме як складовій частині її

духовно-морального виховання, оскільки українське суспільство перебуває на стадії пошуків ідеї, здатної його консолідувати.

Вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми переконують, що питання формування патріотичних цінностей засобами дитячої літератури ще не було предметом спеціального наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності, змісту та особливостей процесу патріотичного виховання студентської молоді засобами дитячої літератури.

Зауважимо, що на сучасному етапі серйозними проблемами студентської молоді України є прояви кризи ціннісних орієнтирів. Означена ситуація спонукає до перегляду нинішньої моделі виховної роботи, яка має бути спрямована на формування у молоді спадкоємності поколінь, національної гордості і, передусім, патріотизму в майбутнього учителя початкових класів, оскільки від якості навчально-виховного процесу в початковій школі багато в чому залежить становлення громадянина-патріота країни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз змісту навчання і виховання у вищому навчальному закладі показав, що підґрунтям формування особистості є загальнолюдські цінності, досвід і традиції українського народу. Усі складові частини виховання відображають змістовий аспект єдиного виховного процесу. Зокрема, ідейно-національне виховання полягає у формуванні в студентів національної свідомості й самосвідомості, гордості й гідності, утвердження у свідомості студентів почуття обов'язку, честі, совісті, любові до українського народу. Духовно-моральне виховання спрямоване на формування цілісного світогляду, загальнолюдських цінностей, вищих моральних якостей, ставлення до людини як до вищої цінності, поваги до її суджень, поглядів, долучення до багатств сучасної культури.

Одним з ефективних засобів формування патріотичних цінностей у молоді є література, яка належить до основних видів мистецтва. Вона охоплює будь-які твори людської думки, що зафіксовані в письмовому вигляді й мають суспільне значення.

Саме в літературі найповніше й найглибше розкрито вікові традиції українського народу, засновані на моральних і духовних цінностях, які виховують та розвивають почуття патріотизму, національної гордості, почуття обов'язку перед батьківщиною, привчають завжди ставити загальні інтереси вище від особистих.

У процесі підготовки вчителя початкових класів значна кількість годин відводиться на курс «Дитяча література». Саме поняття «дитяча література» досить неоднозначне і має кілька тлумачень в сучасних словниках та довідниках літературознавчого характеру. Так, Ю. Ковалів у першому томі «Літературознавчої енциклопедії» розрізняє «дитячу літературу» та «літературу для дітей» і подає таке трактування: «Дитяча література – усна і писемна словесність, творена дітьми. До неї належать безпосередньо пов'язані з грою різні жанри фольклору... Дитяча література має синкретичний характер, специфічну художню форму з тяжінням до ритмізованого мовлення, словотворчості, розкутого фантазування. Поняття «дитяча література» охоплює також перші спроби пера юних початківців (поезія, проза тощо), опубліковані в періодиці для дітей» [6, 285].

Визначення цієї дефініції у «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» дещо різниться: «Дитяча література – художні, наукові, науково-популярні твори, які написані для дітей. Найчастіше в це поняття включаються також твори “дорослої” літератури, що назавжди ввійшли в коло дитячого читання» [2, 149].

Такий стан послужив поштовхом до розробки нових підходів у визначенні дефініції «дитяча література» (У. Гнідець, Н. Марченко, О. Папуша).

Узагальнюючи розглянуті позиції, ми дотримуємося думки, що поняття «дитяча література» має два значення: вузьке (це література, яку створили самі діти) і широке (література, що її написали письменники для дітей різного віку).

Зазначимо, що вивчення дитячої літератури студентами педагогічного інституту ґрунтується на осмисленні таких аспектів, серед яких термінологія, особливості дитячої книги і дитячого читання, теорія та критика дитячої літератури тощо. Основними функціями дитячої літератури вважають виховну, освітню, комунікативну, естетичну, риторичну, гедоністичну. Реалізація цих функцій на національних ідеях, ідеях побудови державності, патріотизмі, вірності своєму народові, закладених у дитячій літературі, дає змогу формувати студента як цілісну, всебічно розвинену особистість.

Відповідно до цього курс «Дитяча література» виконує такі важливі завдання: сприйняття літератури, враховуючи її специфіку як виду мистецтва; добір літературних творів і мистецького матеріалу високої літературно-естетичної вартості; вмiле поєднання вивчення літератури з використанням образотворчого мистецтва, музики, архітектури, історії, релігії, філософії тощо; забезпечення формування естетичних смаків, переконань, ідеалів студентської молоді згідно з українськими традиціями; вироблення особистісного ставлення до художньої літератури як важливого засобу виховання, щоб допомогти читачеві самовиразитися, самоствердитися й усвідомити своє сприйняття світу, передати енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою і потворністю, виховуючи у собі духовно-моральні якості людини-гуманіста [5].

Виховання патріотичних цінностей майбутнього вчителя побудовано на міцних моральних засадах, які є провідними у спадщині українського народу. Саме тому вивчення дитячої літератури, у якій яскраво розкрито духовне життя українського народу, показано національні традиції, що формують національну свідомість і патріотизм, є могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток студентської молоді. Ефективність виховного впливу зумовлюється застосуванням цікавих форм та ефективних методів у процесі вивчення курсу «Дитяча література». Духовно-моральне виховання ґрунтується на усвідомленні та прийнятті загальнолюдських і національних моральних цінностей, сприяє формуванню свідомості й потреби дотримуватися норм моралі в повсякденній життєдіяльності. Потрібно сформуванню у студентів уміння осмислити цінності під час прямого їх навчання: у процесі первинного засвоєння інформації через літературні твори, розповіді, лекцій на моральні теми, запам'ятовування, пригадування, відтворення; у керованій дискусії на заняттях із літератури (потрібно перенести сутність моральних форм на конкретні життєві ситуації і проаналізувати їх); використання рольової гри, яка передбачає уведення студента в певну соціальну роль: стати на місце літературного героя і розв'язати моральну проблему.

В опосередкованому навчанні цінностей, де цінності проілюстровані контекстом, у живих людських стосунках доречно буде використати проблемно-ситуаційний підхід в аналізі художнього твору, написання творчих письмових робіт, що стосуються конкретних життєвих ситуацій, які відображені образами літературних героїв [3].

Слушно зауважити, що патріотизм – одна з найпотужніших духовних сил кожної людини, суспільства в цілому. Тому не поодинокі цінності, а використання їх у комплексі є ефективним засобом формування патріотичної свідомості.

Психологічно-педагогічна концепція цінностей, що її розробили А. Здравомислов, З. Равкін, В. Веселов, В. Скутіна та інші вчені, розглядає вихідні положення, які мають бути враховані у процесі формування патріотичної свідомості молоді: джерела цінностей у суспільстві ґрунтуються на реаліях повсякденного життя – вони пов'язуються із життєвим досвідом особистості, соціальними умовами її формування, що впливають на вибір осмислених дій. Так, В. І. Скутіна основою формування національних цінностей особистості вважає морально-світоглядні цінності українського етносу. У структурі їх змісту вона виділяє такі компоненти:

- гармонія (гармонія життя внутрішнього світу, міжособистісних стосунків, відносин із природою);
- добро (добро як істина, вище благо, глибока віра в перемогу добра над злом, добротворчість, милосердя, гуманізм);
- свобода (внутрішня свобода, волелюбність, визнання неповторності людської індивідуальності, нетерпимість до рабства, свобода волевиявлення);
- справедливість (щирість, правдивість, прагнення до істини, до соціальної справедливості, віра у Вищу справедливість);
- сім'я як першооснова розвитку й формування особистості, духовного, культурного, економічного розвитку суспільства;
- народ (повага до трудового народу, вміння осмислювати історію, культуру, традиції, моральні цінності свого народу, віра в його духовні сили, прагнення до того, щоб український народ посів гідне місце в цивілізованому світі);
- Україна (патріотичні почуття, прагнення до зміцнення державності, економіки, культури, готовності віддати всі зусилля для блага Вітчизни) [6].

Узагальнюючи розглянуті позиції, можна зробити висновок про нерозривний зв'язок духовно-моральних та патріотичних цінностей як найвищого надбання українського народу, нації в цілому.

Реалії сьогодення вимагають використання таких виховних методів становлення та розвитку особистості, яка б оптимально могла вирішувати складні проблеми, успішно досягати індивідуальної та суспільної мети, керуючись при цьому моральними нормами.

Твори дитячої літератури як надбання культури суспільства покликані збагачувати людські почуття, розкривати перед читачем широкий і суперечливий навколишній світ, людські взаємини, формувати власне ставлення до всього, що відбувається в ньому. Читаючи художню літературу, студент вчиться оцінювати життєві явища, об'єкти живої природи і на цій основі сприймає та оцінює красу навколишнього світу, красу людських почуттів, осмислює дійсність з погляду загальнолюдських цінностей.

Одержуючи від читання духовний заряд для індивідуальної духовної діяльності, для роздумів, для осмислення самого себе, студент намагається зрозуміти краще свою сутність і свої можливості в процесі самореалізації як у професійному, так і в духовному напрямі.

Велика роль у цьому на заняттях із літератури відводиться художньому слову, яке допомагає викладачеві через розкриття образів твору усвідомити ідею твору, керуючись загальнолюдськими цінностями, формувати у студентів, які поважають права і свободи особистості, які володіють високою моральністю і виявляють національну та релігійну терпимість, найкращі людські якості й показати негативні прояви людського характеру.

Видатний педагог К. Ушинський вважав слово найдієвішим засобом виховання. У статті «Рідне слово» вчений писав: «Мова народу – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина...» [7, 123].

Узагальнення сказаного вище дає нам підстави стверджувати, що плановість, системність, постійність, реалістичність є важливими принципами в патріотичному вихованні студентської молоді засобами літератури. Основою формування патріотичних цінностей є розвиток в українському суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності, становлення громадян, що володіють позитивними якостями, здатних проявити їх у майбутній професійній діяльності на благо Вітчизни, зміцнення держави, забезпечення її життєво важливих інтересів та сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, патріотичне виховання є важливою ланкою у вихованні молодого покоління. Саме тому підготовка майбутніх учителів початкової школи передбачає формування особистості педагога на віковичних традиціях українського народу, що значною мірою закладені в літературній спадщині, зокрема, доступно висвітлені у різноманітних жанрах дитячої літератури.

Вивчення дитячої літератури у вищому навчальному закладі дає великі можливості для виховання в студентів любові до культури і традицій рідного народу, його історії, мови, звичаїв, сприяє розвитку особистості студентської молоді, виховує національно свідомого громадянина, який у майбутньому покликаний стати носієм кращих надбань національної культури.

Програми патріотичного виховання мають реалізовуватися засобами комплексу взаємодіючих сфер мистецтва, сприяти переосмисленню духовних цінностей, закарбованих у літературних творах, і співвідносити їх з індивідуальним досвідом особистості; розвивати почуття і мислення молодих людей, їхню читацьку культуру, творчі здібності, сприяти їхньому індивідуальному самовираженню, розвивати патріотичні цінності, що є основою становлення молодої людини як патріота і громадянина своєї Батьківщини, виховувати повагу до національних традицій свого народу.

Подальші перспективи ми вбачаємо у розробці методологічної системи підходів до патріотичного виховання студентської молоді засобом вивчення дитячої літератури.

Список використаної літератури

1. Кизилова В. В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи / В. В. Кизилова // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2009. – Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. – С. 236–240.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка [та ін.]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Література. Теорія. Методологія / упорядкув. і наук. ред. Д. Уліцької ; пер. з пол. С. Яковенка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 543 с.
4. Літературознавча енциклопедія. У 2-х т. Т. 2 / [авт.-уклад. Ю. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – С. 509.
5. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конститування об'єктів наукового дискурсу / О. Папуша // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20–26.

6. Скутіна В. І. Ціннісні аспекти формування національної свідомості старшокласників / В. І. Скутіна // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 95–102.
7. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. Т. 2 / К. Д. Ушинський ; за ред. О. Пискунова, Г. Костюка [та ін.]. – К. : Рад. шк., 1983. – С. 121–133.

Статтю подано до редколегії
22.08.2012 р.